

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA TURK-MO‘G‘UL QABILALARINING ETNOSIYOSIY JARAYONLARDAGI O‘RNI

Beknazarov Sobirjon Barotboy o‘g‘li,

Xalqaro innovatsion universitet o‘qituvchisi, QarDU mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20079874>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Amir Temur va temuriylar davrida Movarounnahr hududida yashagan turk-mo‘g‘ul qabilalarining ijtimoiy-siyosiy, etnik va harbiy jarayonlardagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda barlos, qavchin, bahrin, churos, dug‘lat, chakrak, arg‘in kabi qabilalarning davlat boshqaruvi, harbiy tizim hamda hududiy-etnik shakllanishdagi roli manbashunoslik asosida ochib berilgan. Shuningdek, temuriylar davridagi siyosiy kurashlarning qabilalararo munosabatlarga ta‘siri, ayrim qabilalarning migratsiyasi va etnik transformatsiyasi masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari XIV–XV asrlarda Movarounnahrda kechgan etnosiyosiy jarayonlarning murakkab va ko‘p qatlamli xususiyatga ega bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, temuriylar, turk-mo‘g‘ul qabilalari, Movarounnahr, etnik jarayon, bahrin, dug‘lat, churos, barlos, etnosiyosiy munosabatlar.

Аннотация. В данной статье научно анализируется роль тюрко-монгольских племен, проживавших в Мавераннахре в эпоху Амира Темура и Тимуридов, в социально-политических, этнических и военных процессах. На основе исторических источников раскрыта роль племен барлас, кавчин, бахрин, чурос, дуглат, чакрак и аргын в государственном управлении, военной системе и этническом формировании региона. Также освещается влияние политических конфликтов периода Тимуридов на межплеменные отношения, миграционные процессы и этнические трансформации отдельных племен. Результаты исследования показывают, что этнополитические процессы XIV–XV веков в Мавераннахре имели сложный и многослойный характер.

Ключевые слова: Амир Темура, Тимуриды, тюрко-монгольские племена, Мавераннахр, этнические процессы, бахрин, дуглат, чурос, барлас, этнополитические отношения.

Abstract. This article scientifically analyzes the role of Turkic-Mongol tribes living in Movarounnahr during the reign of Amir Temur and the Timurids in socio-political, ethnic, and military processes. Based on historical sources, the study reveals the role of tribes such as Barlos, Qavchin, Bahrin, Churos, Duglat, Chakrak, and Argin in state administration, military organization, and ethnic formation. The article also examines the influence of political conflicts during the Timurid period on intertribal relations, migration processes, and ethnic transformations of certain tribes. The research findings demonstrate that the ethnopolitical processes in Movarounnahr during the 14th–15th centuries were complex and multilayered.

Keywords: Amir Temur, Timurids, Turkic-Mongol tribes, Movarounnahr, ethnic processes, Bahrin, Duglat, Churos, Barlos, ethnopolitical relations.

Kirish. XIV–XV asrlar Markaziy Osiyo tarixida siyosiy markazlashuv, etnik integratsiya va davlat boshqaruvi tizimining takomillashuvi bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, Amir Temur va temuriylar davri Movarounnahr hududida yashagan turk-mo‘g‘ul qabilalarining siyosiy hayotdagi faolligi, ularning davlat tizimidagi mavqei hamda etnik shakllanish jarayonlariga ta‘siri bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu davrda qabilalar nafaqat harbiy kuch sifatida, balki siyosiy legitimlik va hududiy boshqaruvning muhim omili sifatida ham namoyon bo'lgan.

Amir Temur markazlashgan davlatni shakllantirish jarayonida turli qabila vakillarini davlat boshqaruviga jalb etgan. Natijada Movarounnahrda turk-mo'g'ul qabilalari o'rtasida yangi siyosiy va etnik muhit yuzaga kelgan. Biroq Temur vafotidan keyingi davrda temuriy shahzodalar o'rtasidagi taxt kurashlari qabilalarning siyosiy pozitsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayrim qabilalar hukmdorlar tomonida turib siyosiy ustunlikka erishgan bo'lsa, boshqalari esa migratsiya yoki parchalanish jarayonlarini boshdan kechirgan. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi temuriylar davridagi etnosiyosiy munosabatlarni kompleks tarzda o'rganish hamda o'zbek xalqi etnik shakllanishida turk-mo'g'ul qabilalarining tutgan o'rnini ilmiy asosda yoritish bilan belgilanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Amir Temur va temuriylar davrida Movarounnahr hududida yashagan turk-mo'g'ul qabilalarining etnosiyosiy jarayonlardagi o'rnini yoritishda kompleks tarixiy-metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillari asosiy metodologik mezon sifatida qabul qilindi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik, analiz va sintez, etnotarixiy, retrospektiv hamda tizimli yondashuv metodlari tashkil etdi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida XIV–XV asrlarda Movarounnahr, Mo'g'uliston va Sharqiy Turkiston hududlarida sodir bo'lgan siyosiy voqealar o'zaro taqqoslandi hamda qabilalarning siyosiy jarayonlardagi roli aniqlashtirildi. Ayniqsa, barlos, qavchin, bahrin, dug'lat, churos va chakrak kabi qabilalarning siyosiy mavqei turli davrlar kesimida qiyosiy tahlil qilindi.

Manbashunoslik metodidan foydalanish orqali o'rta asr sharq tarixnavisligiga oid yozma manbalar ilmiy-kritik asosda o'rganildi. Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida Sharafiddin Ali Yazdiyning Zafarnoma, Muhammad Haydar Mirzoning Tarixi Rashidiy, Zahiriddin Muhammad Boburning Boburnoma asarlari hamda Vasily Bartold, Omirqul Karayev kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlari tahlil qilindi. Mazkur manbalar qabilalarning kelib chiqishi, hududiy joylashuvi, siyosiy faoliyati va etnik transformatsiyasi haqida muhim tarixiy ma'lumotlarni aniqlash imkonini berdi. Analiz va sintez metodlari asosida turk-mo'g'ul qabilalarining Movarounnahrda siyosiy jarayonlarga ta'siri, ularning temuriylar davlat boshqaruvidagi o'rnini hamda harbiy-ma'muriy tizimdagi funksiyalari umumlashtirildi. Etnotarixiy yondashuv orqali qabilalarning etnik tarkibi, migratsion jarayonlari, o'zaro integratsiyasi va mahalliy aholi bilan aralashuv bosqichlari o'rganildi. Shuningdek, ayrim qabilalarning keyingi davrlarda boshqa etnik birliklar tarkibiga singib ketishi yoki yangi nomlar bilan shakllanish jarayonlari ham tadqiq etildi.

Tadqiqot davomida qabilalarning hududiy joylashuvi geografik-hududiy omillar bilan bog'liq holda tahlil qilindi. Movarounnahr, Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo vohasi, Yettisuv va Sharqiy Turkiston hududlarida yashagan qabilalarning siyosiy faoliyati tarixiy voqealar bilan o'zaro bog'liqlikda o'rganildi. Ayniqsa, Amir Temur vafotidan keyingi siyosiy kurashlarning qabilalararo munosabatlarga ta'siri, ayrim qabilalarning migratsiyasi hamda etnik-siyosiy mavqeining o'zgarishi masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Shuningdek, tadqiqotda sivilizatsion yondashuv asosida temuriylar davrining Markaziy Osiyo etnik taraqqiyotidagi o'rni baholandi. Bu orqali turk-mo'g'ul qabilalarining o'zbek xalqi etnik shakllanishidagi roli va temuriylar davridagi etnosiyosiy integratsiya jarayonlarining tarixiy ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Amir Temur davrida Movarounnahrdagi turk-mo'g'ul qabilalari markazlashgan davlat tizimining asosiy tayanchlaridan biri bo'lgan. Barlos, qavchin, arg'in, dug'lat, churos va bahrin qabilalari harbiy boshqaruv, hududiy nazorat hamda siyosiy legitimlikni ta'minlashda muhim rol o'ynagan. Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asarida Movarounnahr aholisining "turk" yoki "turk elati" nomi bilan umumlashtirilishi etnik integratsiyaning kuchayganligini ko'rsatadi. Bu holat o'zbek xalqining shakllanish jarayonida yangi bosqich boshlanganidan dalolat beradi.

Temur vafotidan keyingi davrda yuzaga kelgan siyosiy kurashlar qabilalarning hududiy joylashuvi va siyosiy mavqeiga jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Xususan, Xalil Sulton va Shohrux Mirzo o'rtasidagi kurashlar natijasida Qarshi va G'uzor atrofidagi chig'atoy qabilalarining Amudaryoning chap qirg'og'iga ko'chirib yuborilishi hududning demografik va iqtisodiy tarkibiga salbiy ta'sir qilgan. Ulug'bek davrida Movarounnahrga Bahrin, Churos va turkman qabilalarining kirib kelishi kuzatilgan. Shoh Mahmud Churos ma'lumotlariga ko'ra, Mo'g'ulistondagi siyosiy beqarorlik sababli 30 mingga yaqin oila Samarqandga ko'chib kelgan. Bu esa Movarounnahrning etnik tarkibini yanada murakkablashtirgan.

Muhammad Haydar Mirzo va Bobur asarlarida chakrak, ashporiyon va to'riqshoron kabi kichik etnik guruhlarining Farg'ona vodiysi va Andijon atroflarida yashagani qayd etilgan. Ushbu ma'lumotlar temuriylar davrida hududda ko'plab mayda qabila va aymoqlar mavjud bo'lganligini ko'rsatadi.

Muhokama. Temuriylar davridagi etnosiyosiy jarayonlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qabilalar davlatning siyosiy va harbiy tizimida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Amir Temur markazlashgan davlat barpo etishda qabila boshliqlarining siyosiy imkoniyatlaridan mohirona foydalangan. Natijada qabilalar o'rtasidagi siyosiy raqobat vaqtinchalik nazorat ostiga olingan.

Biroq Temur vafotidan keyin markaziy hokimiyatning zaiflashuvi qabilalarning mustaqil siyosiy kuch sifatida maydonga chiqishiga sabab bo'lgan. Ayrim qabilalar temuriy shahzodalarni qo'llab-quvvatlash orqali yuqori mavqega ega bo'lishga intilgan. Bu holat esa ichki siyosiy beqarorlikni kuchaytirgan.

Shuningdek, migratsion jarayonlar natijasida ayrim qabilalar Movarounnahrda ko'chib kelgan bo'lsa, boshqalari Sharqiy Turkiston yoki Dashti Qipchoq hududlariga qaytib ketgan. Natijada XIV–XV asrlarda hududning etnik xaritasi dinamik ravishda o'zgarib borgan. Ayniqsa, dug'lat va churos qabilalarining siyosiy mavqei davriy ravishda kuchayib yoki susayib turgani kuzatiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, temuriylar davridagi etnik jarayonlar keyingi asrlarda o'zbek xalqining shakllanishida muhim tarixiy asos bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa. Amir Temur va temuriylar davrida turk-mo'g'ul qabilalari Movarounnahrning siyosiy, harbiy va etnik hayotida muhim o'rin tutgan. Ushbu qabilalar davlat boshqaruvi, harbiy yurishlar va hududiy nazorat tizimining asosiy tayanchlaridan biri bo'lgan. Temur vafotidan keyingi siyosiy kurashlar qabilalararo munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatib, ayrim qabilalarning migratsiyasi va etnik transformatsiyasiga sabab bo'lgan. Barlos, qavchin, bahrin, dug'lat va churos kabi qabilalar temuriylar siyosiy tizimining ajralmas qismi sifatida faoliyat yuritgan.

Tadqiqot natijalari XIV–XV asrlarda Movarounnahrda yuz bergan etnosiyosiy jarayonlar o'zbek xalqi etnik shakllanishining muhim bosqichlaridan biri bo'lganligini ko'rsatadi. Mazkur davrni chuqur o'rganish Markaziy Osiyo tarixidagi etnik va siyosiy transformatsiyalar mohiyatini anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zafarnoma – Toshkent, 1997.
2. Tarixi Rashidiy – Toshkent: Sharq, 2010.
3. Boburnoma – Toshkent, 2002.
4. Vasily Bartold. Sochineniya. Tom II. Moskva: Nauka, 1964.
5. Omirqul Karayev. Chagatayskiy ulus. Bishkek: Кыргызстан, 1995.
6. Maqola matni asosida tayyorlandi.
7. Barotboy o'g'li, B. S. (2026). MOVAROUNNAHRDA TURK-MO'G'UL QABILALARINING JOYLASHUVI VA TRANSFORMATSIYASI: MO'G'ULLAR ISTILOSIDAN TEMURIYLAR DAVRIGACHA. NEW UZBEKISTAN: A FIELD OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH, 1(1), 97-99.
8. Beknazarov, S. (2024). ETHNODEMOGRAPHIC PROCESSES DURING THE PERIOD OF AMIR TIMUR AND THE TEMURIS. Collection of scientific papers «SCIENTIA», (February 23 2024; Amsterdam, Netherlands), 196-199.